

TÜRKÇENİN SES DİZGESİ

Prof. Dr. İclâl Ergenç

Ankara Üniversitesi, Dilbilim Bölümü

Türkçede Ünlüler

DİLİN DEVİNİMİ

arkadil

/a/, /o/, /u/

ortadil

/ı/

öndil

/e/, /i/, /ö/, /ü/

ÇENE AÇISI

dar

/ı/, /i/, /u/, /ü/

geniş

/a/, /e/, /o/, /ö/

DUDAKLARIN DURUMU

düz

/a/, /e/, /ı/, /i/

yuvarlak

/o/, /ö/, /u/, /ü/

/a/: düz, geniş, arkadil

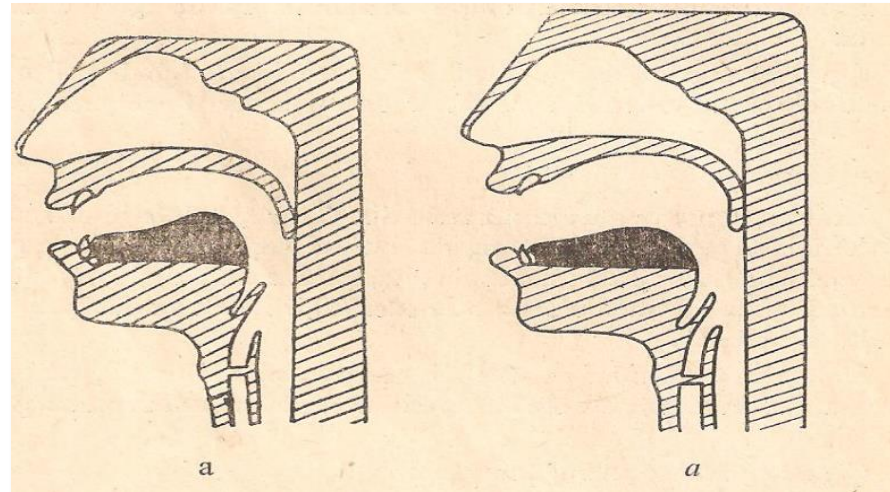
SESLETİM

* Alt çene sarkık, dudaklar açıktır. Dil, arkaya çekilip ağız boşluğunda yayılır. Dilucu, alt sıra dişlere dokunmadan onlara doğru uzanır ve dilin arka kısmı artdamağa doğru yükselir.

* Dilin ağız boşluğundaki devinimine göre bu ünlünün artdamaksıl (postdorsal) [ɑ] ve öndamaksıl (predorsal) [a] olmak üzere iki değişikliği vardır.

DAĞILIM

* Türkçede /a/ sesi, sözcüğün ön-iç- ve sonesinde bulunur. ('alp, abla, tane, reklam, kova 'gibi).

/e/: düz, geniş, öndil

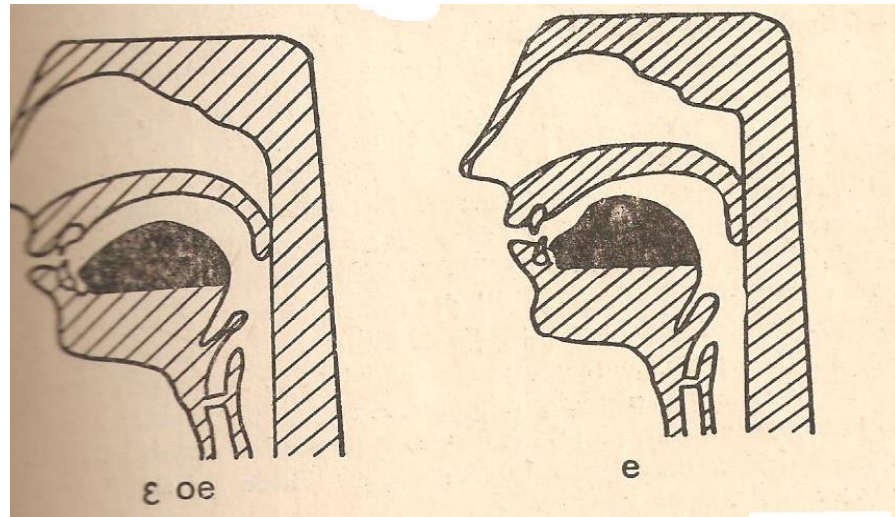
SESLETİM

* Dilucu alt sıra dişlere değır. Dilin önü ve ortası öndamağa yükselip iki kenarıyla üst sıra dişlerin kıyısına değecek kadar yaklaşır.

* Dilin ağız boşluğundaki yükseklik derecesine göre, [e] ünlüsünün kapalı [e], açık [ɛ] ve yarı açık [æ] olmak üzere üç değışkisi vardır.

DAĞILIM

* Türkçede /e/ sesi, sözcüğün ön-iç- ve sonesinde bulunur. ('dede, değır, memur, etkilemek, melek' gibi).

/o/: yuvarlak, geniş, arkadil

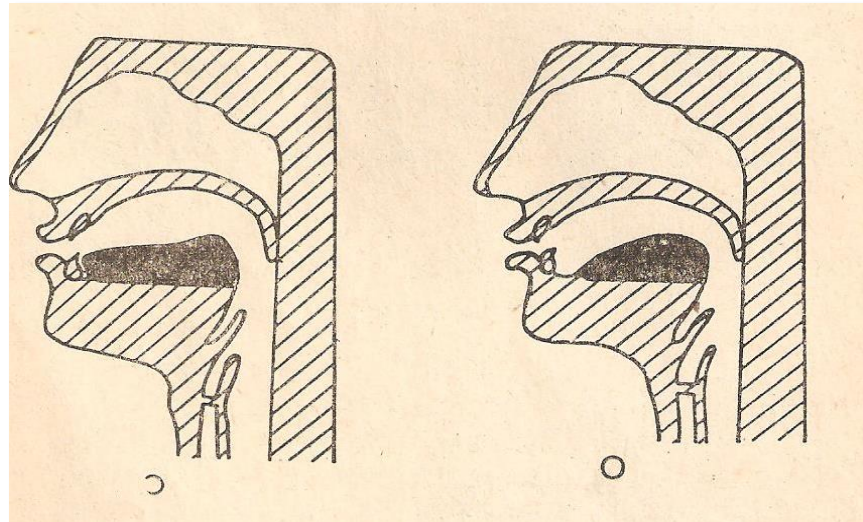
SESLETİM

•Alt çene hafif sarkıktır. Dudaklar öne doğru uzanır, yuvarlak bir biçim alır. Dil, ağız boşluğunda geriye doğru çekilir, ön kısmı serbesttir, dilin arkası artdamağa doğru hafif yığılır. Ağız boşluğunun arka kısmında dilin kenarları, azı dişlerine ve dişetlerine değır. Dil ile damak arasındaki geçit orantılı dardır.

* Dilin ağız boşluğundaki yükseklik derecesine göre, [o] ünlüsünün kapalı [o] ve açık [ɔ] olmak üzere iki değışkesi vardır.

DAĞILIM

* Türkçe sözcüklerde ön- ve içseste, yabancı kökenli sözcüklerde sonseste bulunur. ('doymak, oğlan, obur, yorum, palto' gibi).

/ö/: yuvarlak, geniş, öndil

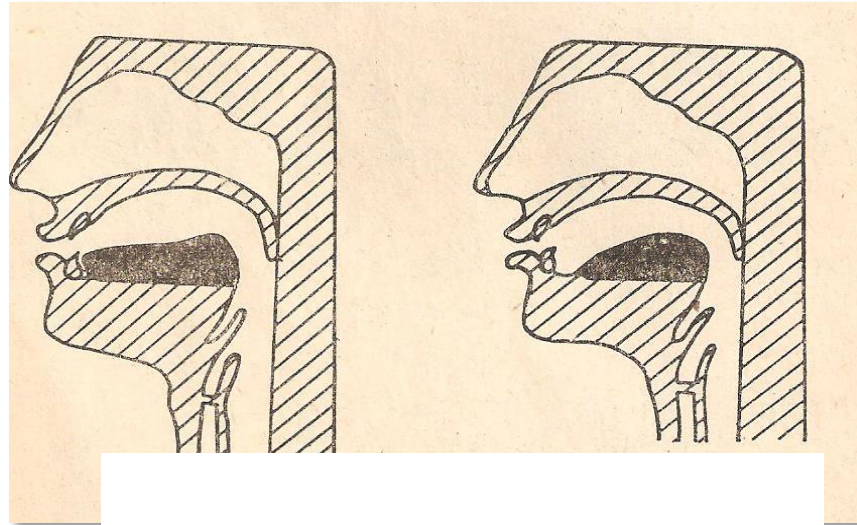
SESLETİM

* Bu ünlünün çıkışında dudaklar öne doğru uzatılıp yuvarlaklaşır. Konuşma organları [e] sesinde olduğu gibidir: dil, öne doğru yığılır, dilucu, alt sıra dişlerin ardına geçer.

* [O] sesinin açık [œ] ve kapalı [O] türleri bulunur. Bu iki tür dilin ağız boşluğunda yükseklik derecesine göre değişmesine rağmen konuşmada bunlar süresine göre ayırt edilir: kapalı [O] uzundur, açık [œ] kısadır.

DAĞILIM

* Türkçe sözcüklerde ön- ve içseste bulunur, sonseste bulunmaz. ('örnek, öğüt, gövde' gibi).

Kaynakça

- **Selen, N.** (1979). *Söyleyiş Sesbilimi, Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 454.
- **Ergenç, İ.** (1984). <ğ> Üzerine: Dilbilim Yazıları 91 (Derl.A.Sezer-S.Koç), Usem yay., Ankara 1991, 51-56.
- **Ergenç, İ.** (1995). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul.